

Sinds 1839

De Vrije Fries

Deel 98
2018

Jaarboek uitgegeven door het Koninklijk Fries Genootschap voor
Geschiedenis en Cultuur/Koninklijk Frysk Genoatskip foar Skiednis en
Kultuer en de Fryske Akademy

Redactie

Drs. Martha Kist, drs. Otto Knottnerus, drs. Binne
Keulen, prof. dr. Hans Mol, dr. Marijn Molema (voorz.),
dr. Han Nijdam (eindred.), Suzanne Rus MA (secr.),
Doeke Sijens, Hans Zijlstra

ISBN 978-90-6171-023-3
FA-nummer 1111
NUR-code 680

Redactieassistentie (FA): Janneke Spoelstra MA

Redactieadres

Redactie De Vrije Fries
p.a. Fryske Akademy
Postbus 54
8900 AB Leeuwarden

Ontwerp en opmaak

Van der Let & Partners, Heerenveen

Illustraties omslag

Boven: *De heer Bouwe Vrijburg, gouvernementsveearts,
met assistenten te Bandung, ca. 1920. Universitaire
Bibliotheken Leiden CC-BYKITLV81756*

Onder: *Leden van de familie Van Sminia in de
eetzaal van de buitenplaats De Klinze toegeschreven
aan Christoffel Frederik Franck, ca. 1790-95.
Collectie Stichting Kasteel Amerongen*

Het wetenschappelijk jaarboek De Vrije Fries biedt
een platform voor wetenschappelijke en essayistische
bijdragen op het terrein van de Friese geschiedenis,
kunst, literatuur en archeologie. De plaatsing van de
Friese 'stof' in een bredere context is daarbij gewenst.
In het themagedeelte is er aandacht voor actuele
thema's of onderwerpen die wetenschappelijk
vernieuwend zijn en tegelijkertijd breed en maat-
schappelijk relevant zijn.

Kopij dient digitaal te worden aangeleverd, opgemaakt
volgens richtlijnen die bij het redactiesecretariaat
kunnen worden opgevraagd. De Vrije Fries kent een
dubbele peer review-procedure en is geïndexeerd door
de European Science Foundation (ERIH PLUS). Deze
bijdragen zijn in de inhoudsopgave gemerkt met een *.

Inhoud

	Van de redactie	7
	THEMA: VERZUILING, ONTZUILING EN DE FRIESE BEWEGING	
GOFFE JENSMa	‘Zo, dan zijn we dus toch nog familie van elkaar’ Mobilisatiestrategieën in de Friese beweging en de toekomst van de frisistiek	10
JAN DIRK WASSENAAR*	De vrome Fries Receptie en betekenis van It Fryske Réveil van G.A. Wumkes	22
JOHANNEKE LIEMBURG*	Fedde Schurer, in Fryske ‘trochbrekker’	38
	BIJDRAGEN	
JACOB VAN SLUIS*	Het gebruik van het Latijn aan de Academie en het Athenaeum te Franeker Een terreinverkenning	54
ANNE VAN LIESHOUT*	Vroegmoderne Friese kookboeken Een recept voor meer onderzoek naar Friese eetcultuur	72
FRIDUS STEIJLEN*	Friese koeien tussen de sawa’s Een speurtocht naar Fries melkvee en melkproductie in Nederlands-Indië	88
EVERT KRAMER EN GILLES DE LANGEN	Eigen koers langs kans en overmacht Gerrit Elzinga als provinciaal-archeoloog van Friesland 1959-1988	102
	ESSAY	
HAN NIJDAM	Postmodernisme, longue durée en de Friese identiteit	116
	BOEKBESPREKINGEN	
PAULINE ONDERWATER	Friesland in de Eerste Wereldoorlog	132
JOS LANKVELD	Van melkrijder tot fabrieksdirecteur	136
	KRONIEK	
GILLES DE LANGEN	Archeologische Kroniek van Fryslân over 2017	142
	Jaarverslag Koninklijk Fries Genootschap over 2017	171
	Over de auteurs	175

Postmodernisme, longue durée en de Friese identiteit

HAN NIJDAM

Tiden hawwe tiden' zegt het Friese spreekwoord. Dat geldt ook voor wetenschappelijke paradigma's. Ze sterven meestal pas uit met de generatie die ze aanhing. Het postmodernisme is het paradigma van de babyboomers en is ver over zijn houdbaarheidsdatum. Het is het product van een generatie die wordt getypeerd door een te ver doorgeslagen individualisme en drang naar (individuele) vrijheid, en een diep wantrouwen ten aanzien van universele waarden en van absolute waarheid. Werner de Gruijter beschrijft de houding van de babyboomers na 1968 zo:

vertrouw niet meer op het gezag, vertrouw niet meer op je medemens, vertrouw niet meer op humanisme, op het 'hogere', en - vooral - vertrouw niet meer op Waarheid - zoek het allemaal zelf maar uit. Alles was voortaan relatief. Kortom, het postmodernisme was geboren: het tijdperk van nihilisme, ruw kapitalisme [...] en gecultiveerde innerlijke leegte.

In dit essay - eigenlijk een dubbelessay - wil ik laten zien hoe het postmodernisme ontstaan is, wat de kenmerken ervan zijn en welke negatieve gevolgen het heeft gehad, zowel in de geesteswetenschappen als in de samenleving. Ik leg daarbij met opzet het accent op de uitwassen.

Ik hoop verder te laten zien dat er al diverse nieuwe perspectieven ontstaan zijn maar dat er nog niet één stroming of paradigma is dat expliciet tegen het postmodernisme stelling neemt. Veel potentie zie ik in het opnieuw omarmen van het perspectief van de 'longue durée' van Braudel, maar dan in een nieuwe vorm, waarbij inzichten van de laatste decennia uit diverse disciplines worden meegenomen: 'longue durée 2.0' dus.

In de tweede helft pas ik de inzichten toe op

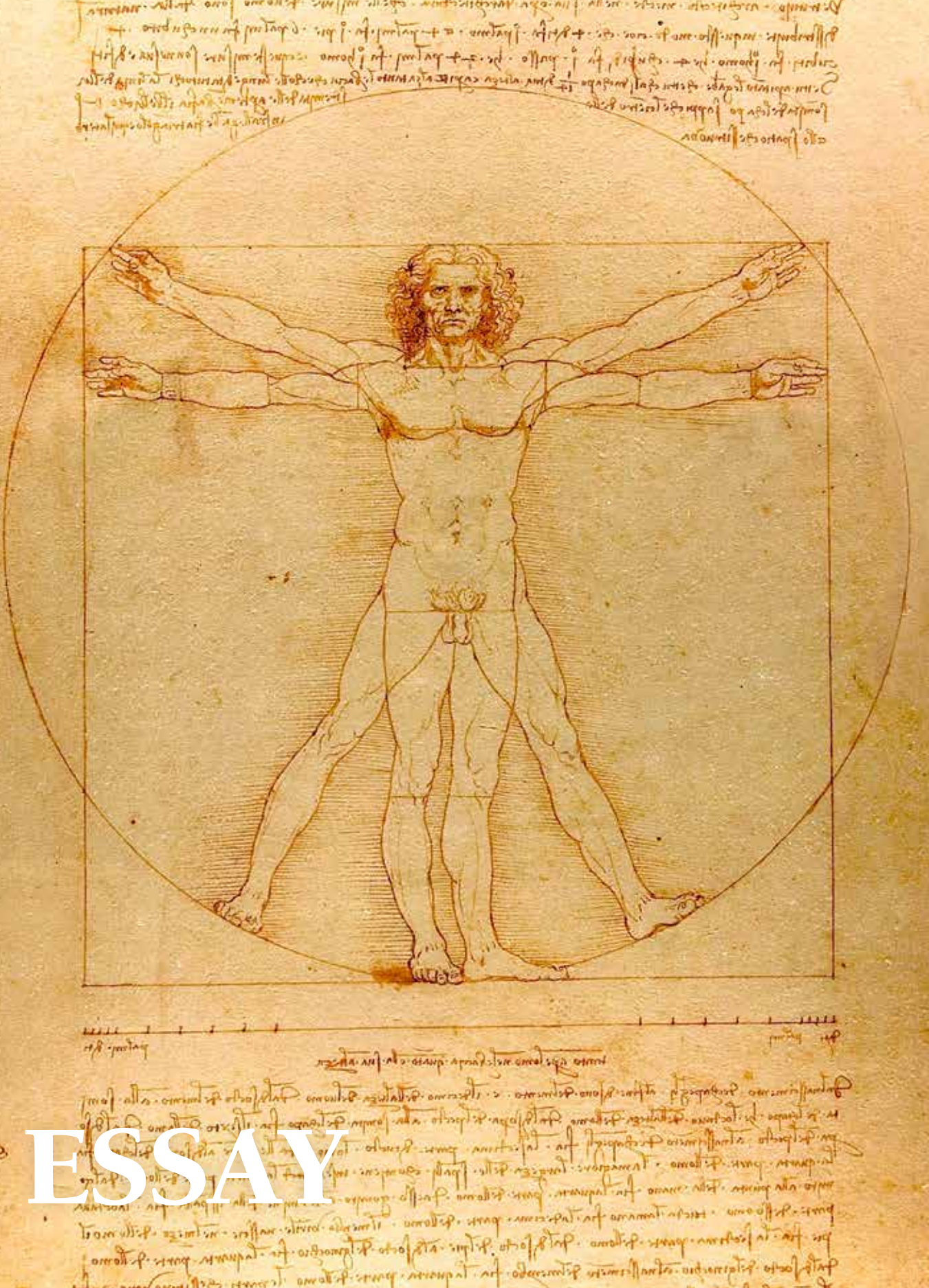
Friesland: hoe is het postmodernistische gedachtegoed toegepast op het bestuderen van de Friese cultuur en identiteit? En waar moet het heen?

1. Postmodernisme

Het postmodernisme begon als poststructuralisme, dat - de term zegt het al - een reactie was op het structuralisme. Deze laatste stroming was geïnspireerd door de vernieuwende taaltheorie van Ferdinand de Saussure (1857-1913), waarin groot belang werd gehecht aan de onderliggende structuur van een taal. Het structuralisme van De Saussure was een belangrijke inspiratie voor Noam Chomsky, wiens Generatieve Grammatica de dominerende taalkundige theorie van de tweede helft van de twintigste eeuw was.

Het structuralisme vond ook navolging in de sociale wetenschappen. De antropoloog Claude Lévi-Strauss (1908-2009) heeft het structuralisme in deze disciplines vorm gegeven. Klassieke werken van hem zijn o.a. *Anthropologie structurale* (1958) en *La pensée sauvage* (1962). De structuren waar het hier om gaat bestaan uit verzamelingen symbolen die in bepaalde relaties tot elkaar staan en waaruit de sociale werkelijkheid is opgebouwd.

Belangrijk voor dit betoog is dat voor Lévi-Strauss de tastbare realiteit voor culturen het uitgangspunt was om symbolische, culturele systemen mee te bouwen, zoals bijvoorbeeld 'rauw voedsel' versus 'gekookt voedsel' - de structuren in het structuralisme bestonden vaak uit binaire opposities (twee elementen die elkaars tegendeel waren) die als conceptueel gereedschap dienden om abstracte begrippen mee tot uiting te brengen. De discussie over de respectievelijke invloed van *nature* (aanleg, dat wat aangeboren is bij de mens) en *nurture* (opvoeding, omgeving, cultuur) op het individu, die in de latere antropologie een steeds

ESSAY

grotere rol zou spelen, en waarbij aan *nurture*, dus 'cultuur', steeds meer het primaat werd toegerekend, is bij Lévi-Strauss ook aanwezig, maar de twee zijn bij hem nog in balans.

Met het poststructuralisme gaat het mis. De kern van het probleem is dat de relatie met de tastbare realiteit wordt losgelaten. Anders gezegd: in diverse disciplines wint *nurture* het meer en meer van *nature*. De analyse van de symbolen wordt meer en meer losgezongen van de tastbare entiteiten waarnaar die symbolen verwijzen. Dit opende de weg voor het standpunt van de 'cultural relativity': elke cultuur heeft zijn eigen realiteit of perceptie van de werkelijkheid.

Het poststructuralisme en het vroege postmodernisme werden grotendeels ontwikkeld door Franse intellectuelen. De belangrijkste grondleggers van deze stromingen zijn Jacques Derrida (1930-2004), Michel Foucault (1926-1984), Gilles Deleuze (1925-1995) en Jean Baudrillard (1929-2007). Derrida introduceerde het concept 'deconstructie' en de notie dat de realiteit een culturele constructie is. Van hem stamt de uitspraak: *il n'y a pas de hors-texte* 'er bestaat niets buiten de tekst', met andere woorden: er is slechts tekst en cultuur, en er bestaat daarbuiten geen objectieve realiteit.

Er is meermaals gewezen op het speelse karakter van het vroege postmodernisme. Er was geen vastomlijnde agenda: men beleefde er genoeg aan narratieven te deconstrueren en culturele en persoonlijke relativiteit aan te tonen. Alles was maar een construct. Foucault voegde daar de factor macht aan toe: machthebbers waren in staat hun constructen als werkelijkheid op te dringen. Ed Jonker vat het postmodernisme in *De geesteswetenschappelijke carrousel* uit 2006, een analyse van de crisis in de geesteswetenschappen, zo samen:

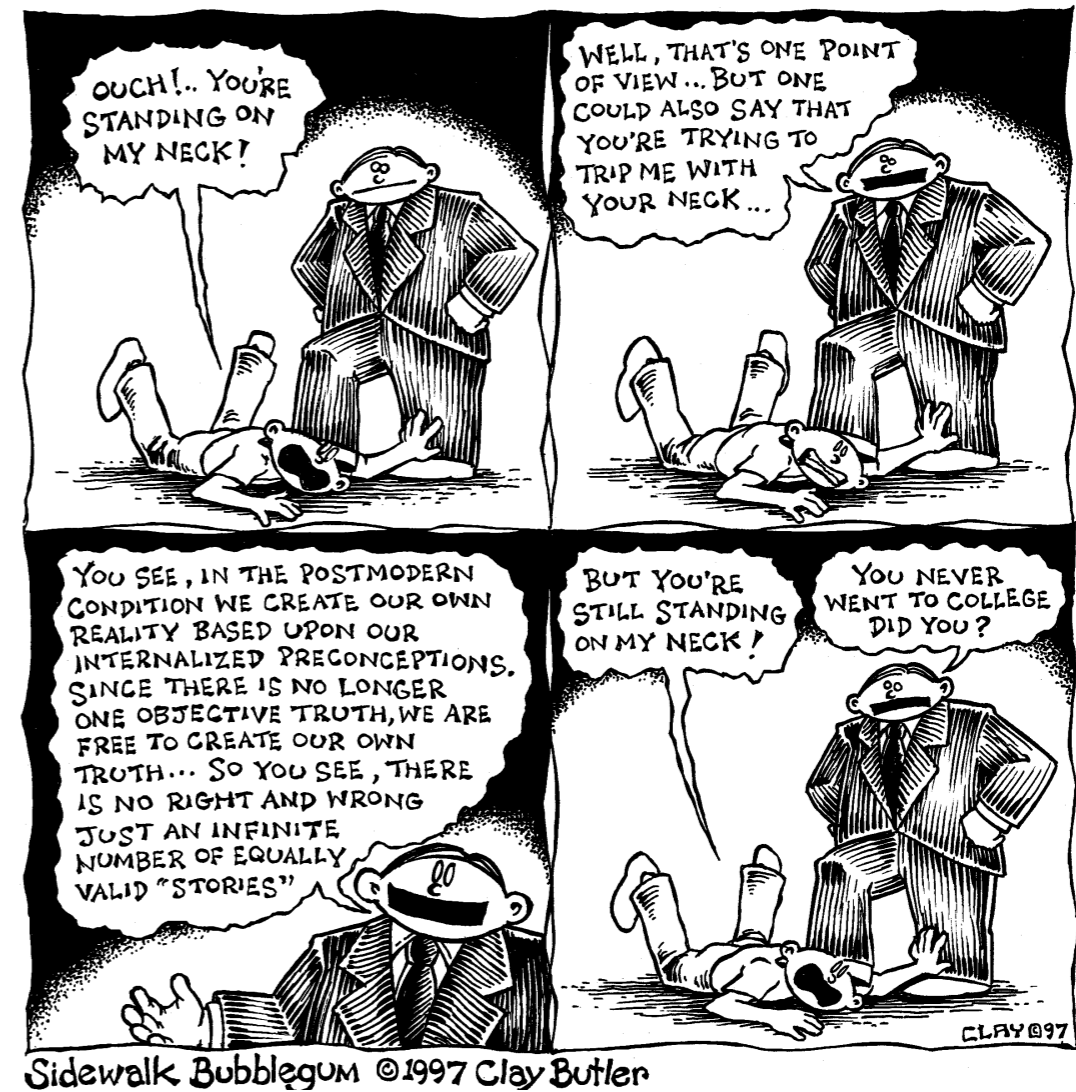
Vervolgens veranderde de kritiek van richting en werd deze in de decennia na '1968' uiteindelijk poststructuralistisch of postmodernistisch. Alle culturele, historische en politieke canons werden nu tot fout bestempeld, de conservatieve, de liberale én de marxistische. Deconstructie was de opdracht. Het was uitdrukkelijk niet de bedoeling een nieuw grand design te ontwerpen. De nieuwe deugden waren scepsis, twijfel en relativisme. Vooral twijfel aan de 'eigen' westerse waarden stond hoog in het vaandel. De 'Ander' verdiende res-

pect en werd minder kritisch bejegend dan de interne modernistische vijand.

Het postmodernisme heeft een aantal zeer nare bijwerkingen gehad. In de eerste plaats het ter discussie stellen van een objectieve, kenbare waarheid, die er toe heeft geleid dat het aanzien van de wetenschap nu tot gevaarlijke proporties aan het eroderen is. We leven zoals dat heet in een Post-Truthsamenleving: Post-Truth was het internationale woord van het jaar in 2016. Het wordt gedefinieerd als een toestand waarin 'objectieve feiten minder van invloed zijn op de vorming van de publieke opinie dan een beroep op emotie en persoonlijke overtuigingen'. Opnieuw zien we hier de tegenstelling objectiviteit versus subjectiviteit.

Voor Nederland is een van de pijnlijkste voorbeelden de uitspraak van de huidige koning Willem-Alexander, toen de Amsterdamse hoogleraar Michiel Baud (hoogleraar Latijns-Amerikaanse studies, UvA) in 2001 een rapport uitbracht over de betrokkenheid van de vader van Máxima, Jorge Zorreguieta, bij het Videla-regime in Argentinië in de jaren '70. Máxima reageerde in een interview uit 2008 met Paul Witteman: 'Het is maar een mening'. Willem-Alexander haakte daar op in: 'Ja, het is maar een mening, er zijn ook andere meningen'. Er was een dubieuze trend gezet: men mocht bij monde van het koningshuis aan het gezag van de wetenschap twijfelen.

In de tweede plaats is er het morele aspect dat er bij het postmodernisme meer en meer ingeslopen is. Helen Pluckrose, die een aantal kritische beschouwingen van de stroming heeft geschreven, beschrijft hoe het postmodernisme na de eerste meer speelse periode van de vroege postmodernisten ('the high deconstructive phase'), ontspoorde in de tweede fase ('the activism-identity phase'), ongeveer vanaf de vroege jaren '90, waarin er een verschuiving plaatsvindt naar 'identity politics'. Dit betekent dat een individu in de eerste plaats deel uitmaakt van diverse groepen die gedefinieerd worden door ras, seksuele geaardheid, nationaliteit etc. De term intersectionaliteit is in dit verband belangrijk. Individuen kunnen namelijk omdat ze tegelijkertijd deel uitmaken van verschillende groepen (sexe, ras, invaliditeit, sociaal-economische achtergrond, etc.) op een veelvoud aan

1. Clay Butler, 'You're standing on my neck', *Sidewalk Bubblegum* nr. 150, 1997

manieren gediscrimineerd en onderdrukt worden. De term is in 1989 gemunt door de Amerikaanse feministe Kimberlé Crenshaw.

Dit is kort samengevat de Post-Truthmaatschappij waarin we nu leven, waarin meningen belangrijker zijn dan feiten, en waarin een grote gevoeligheid heerst voor taalgebruik en waarin de focus ligt op individuele identiteit. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het doordringen van de gevoelheden rond gender en genderneutraliteit tot in Nederland van de laatste paar jaar. Slachtofferschap is bijna tot deugd verheven.

Het is niet verwonderlijk dat in de kritiek op het postmodernisme wel gezegd wordt dat de verworvenheden van de Verlichting – rationaliteit, logica en humanisme – teniet worden gedaan. Het aanzien van de geesteswetenschappen heeft eveneens te lijden onder postmodernisme, zeker sinds deze laatste fase waarin het terechtgekomen is.

2. Kritiek

Eigenlijk is het gek dat het postmodernisme nog steeds zo veel invloed heeft op het wetenschappelijk bedrijf – en dan met name in een aantal dis-

ciplines zoals gender studies, letterenstudies en sommige van de sociale wetenschappen, inclusief sommige takken van de geschiedenis. De eerste keiharde klap in het gezicht dateert immers al van 1996.

In dat jaar lukte het de natuurkundige Alan Sokal om een totaal gefingeerd artikel gepubliceerd te krijgen in een gerenomeerd postmodernistisch tijdschrift, *Social Text*. De titel luidde: 'Transgressing the Boundaries: Towards a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity'. Sokal had zich zo gestoord aan het pompeuze en onbegrijpelijke taalgebruik van postmoderne auteurs en meer nog aan hun denigrerende houding ten aanzien van de mogelijkheid van wetenschap om kennis over de wereld te verzamelen, dat hij besloot een artikel bij elkaar te knippen en te plakken uit hun eigen teksten. Samen met Jean Bricmont schreef Sokal een paar jaar later een boek over wat er volgens hen mis is met postmodernisme, getiteld *Intellectueel bedrog. Postmodernisme, wetenschap en antiwetenschap*. In het boek tonen ze aan dat de postmodernistische these van cognitief relativisme onhoudbaar is. Er is een kenbare, contextvrije, waarheid. Het boek leidde tot een breed debat over het ideologische karakter en de integriteit van wetenschap.

We zijn ondertussen ruim twintig jaar verder. Wie zou denken dat wat Sokal en Bricmont hadden aangetoond effect heeft gehad, komt bedrogen uit. Zoals gezegd beschrijft historica en editor van *Areo Magazine* Helen Pluckrose hoe het postmodernisme in de jaren '90 zelfs in een tweede fase van ideologisering en politisering is terechtgekomen. Deze heeft ondertussen ook de Nederlandse universiteiten bereikt, zoals eerder dit jaar door Thijs Broer werd beschreven in twee artikelen in *Vrij Nederland*. Dieptepunt was het wegjoelen van hoogleraar Sirma Bilge van de universiteit van Montreal in december 2017 door activistische studenten en docenten. Zij zou aan de UvA, bij het Amsterdam Research Center for Gender and Sexuality, een lezing geven over intersectionaliteit (daar hebben we die term weer). In de ogen van de activisten mocht deze 'witte' hoogleraar niet over dit 'zwarte' onderwerp praten: ze zou het daarvoor 'whitewashen'. Bilge besloot daarop haar

lezing niet te geven en keerde onverrichterzake terug naar Canada.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat er in 2011, 2017 en 2018 opnieuw geslaagde pogingen zijn gedaan om hoaxes gepubliceerd te krijgen in postmodernistische tijdschriften. In 2011 was het de Vlaamse filosoof Maarten Boudry, in 2017 waren het Peter Boghossian en James Lindsay, in 2018 versterkt door Helen Pluckrose. Het tweetal kreeg een artikel gepubliceerd in *Cogent Social Sciences* met als titel 'The conceptual penis as a social construct', waarin ze beweerden dat 'the conceptual penis is better understood not as an anatomical organ but as a gender-performative, highly fluid social construct'.

Boghossian, Lindsay en Helen Pluckrose slaagden er in om zeven artikelen gepubliceerd te krijgen in tijdschriften over de inmiddels bekende onderwerpen: gender studies, postkolonialisme. Het laatste artikel lokte zoveel reacties uit, dat de drie besloten de zaak naar buiten te brengen. Ze roepen in het artikel in *Areo Magazine* waarin ze verslag doen van hun operatie op tot zelfbezinging van de geïnfecteerde disciplines.

Pluckrose had in het essay 'No, Postmodernism is Not Dead' eerder al laten zien hoe postmodernistische aannames zijn doorgedrongen tot het algemene gedachtengoed. Dit betreft met name het idee dat kennis een cultural construct is (of 'ook maar een mening'), en dat verschillende identiteiten verschillende soorten kennis produceren. Gender wordt ook sterk als cultureel geconstrueerd gezien. Je zou kunnen stellen dat de polarisatie in het maatschappelijk debat die we momenteel zien een gevolg is van het denken in machtsverhoudingen en identiteiten. Er is immers geen gemeenschappelijke deler meer, want iedereen heeft zijn eigen waarheid. Dat maakt een dialoog lastig, zo niet onmogelijk.

We kunnen dus vaststellen dat de rot van het postmodernisme diep zit. Het is doorgedrongen tot het algemene discours van de samenleving en uit zich in activisme dat dialoog onmogelijk maakt omdat het mensen opsluit in identiteiten die elkaar niet hoeven te begrijpen. Dit werkt polarisatie in de hand.

3. Menselijke universalia en longue durée

Mijn eigen botsing met het postmodernisme vond plaats op een theoretisch niveau. Pas later beseftte ik de maatschappelijke implicaties van de effecten die de stroming had gehad. Tijdens mijn promotieonderzoek naar de Oudfriese boeteregisters werd ik geconfronteerd met de invloed die het postmodernisme had gehad op de verschillende disciplines die ik in mijn onderzoek betrok. Zo was er een hele literatuur over de sociologie van het lichaam - boeteregisters zijn middeleeuwse letselschadelijsten die de compensatie voor toegebrachte verwondingen regelen - die zwaar beïnvloed was door het postmodernisme. Het gevolg daarvan was dat het lichaam alleen maar gezien werd als de ontvanger van betekenis. Het lichaam was een *tabula rasa*, die met betekenis beschreven werd door de cultuur waarin het opgroeide. En hetzelfde gold per extensie voor de menselijke cognitie: ook die werd als een onbeschreven blad gezien. Dit was nodig om de invloed van cultuur op het individu het primaat te verschaffen.

Langzamerhand kwam ik er achter hoe het belang van de menselijke natuur ontkend was onder invloed van het postmodernisme maar ook door de nadruk die binnen de antropologie al sinds de jaren dertig op *nurture* was komen te liggen. Deze twee ontwikkelingen waren hand in hand gegaan en hadden hun hoogtepunt in de jaren '70 en '80. Edward Slingerland beschrijft het resultaat adequaat in zijn boek *What Science Offers the Humanities*:

The core feature of postmodernism, in my mind, is a model of humans as fundamentally linguistic-cultural beings, combined with the belief that our experience of the world is therefore mediated by language or culture all the way down. On this model, we have no direct cognitive access to reality, and things in the world are meaningful to us only through the filter of linguistically or visually mediated cultural preconceptions. Common corollaries of this stance are strong linguistic-cultural relativism, a suspicion of any sort of universalist truth-claims and a 'blank slate' view of human nature: we are nothing until inscribed by the discourses into which we are socialized, and therefore

nothing significant about the way in which we think or act is a direct result of our biological endowment.

Slingerlands werk was net te laat verschenen om er in mijn dissertatie nog naar te kunnen verwijzen. Maar twee publicaties die ik intensief had gebruikt komen bij Slingerland eveneens prominent voor: *Human Universals* van de antropoloog Donald Brown en *The Blank Slate* van cognitief psycholoog Steven Pinker.

Brown laat zien hoe *nature* en de studie van universalia uit de antropologie verdween in de eerste decennia van de twintigste eeuw. Een factor was de racistische benadering van primitieve culturen door de eerste generatie antropologen, waarbij er sprake was van slechtst één "cultuur" (of 'beschaving') waarvan groepen mensen meer of minder konden hebben, en de Westerse mens natuurlijk het hoogtepunt van de evolutie was en het meest beschaafd. Onder invloed van de belangrijkste antropoloog uit de beginjaren, Franz Boas (1858-1942), begon men meer te focussen op de verschillen tussen de diverse culturen in plaats van het aantonen van de overeenkomsten.

Het werk van Margaret Mead (1901-1978), een leerling van Boas, *Coming of Age in Samoa* (1928) had een enorme invloed op de verdere ontwikkeling van de antropologie als discipline. Mead beweerde (latere heranalyses hebben haar werk gefalsifieerd) dat de jongeren in Samoa geen puberteit kenden, en dat puberteit in het Westen dus een cultureel fenomeen was.

Twee andere leerlingen van Boas, Edward Sapir (1884-1939) en Benjamin Whorff stelden de zogenaamde Sapir-Whorffhypothese op. De specifieke taal die we spreken beïnvloedt de manier waarop we denken over de werkelijkheid, sterker nog, hoe we de werkelijkheid waarnemen in de meest extreme vorm van de hypothese. Het wordt ook wel de hypothese van de linguïstische relativiteit genoemd: elke taal creëert zijn eigen werkelijkheid. Uit deze context stamt o.a. de mythe dat Inuit (Eskimo's) 100 verschillende woorden voor sneeuw zouden hebben.

Steven Pinker haakte elf jaar later in op Browns werk met zijn boek *The Blank Slate* (2002). De mens, of de menselijke geest, is geen

2. Dave Coverly, '100 lawnwords', Speed Bump, 2009

tabula rasa. De mens komt met allerlei cognitieve en fysieke hard- en software op de wereld en dit maakt absoluut cultureel relativisme onmogelijk: we delen als mensheid een realiteit.

De receptie van deze materie in de geesteswetenschappen is traag. Voor de geschiedenis brak

historicus Gregory Hanlon nog in 2013 een lans voor het incorporeren van de inzichten uit de 'behavioural sciences' in de studie van het verleden. Als eerste kapittelt hij geesteswetenschappers voor het feit dat ze niet hebben zitten opletten de afgelopen decennia terwijl er in belendende disci-

plines belangrijke ontdekkingen werden gedaan:

Pinker's work employs the findings of two generations of neurologists, animal and human ethnologists and anthropologists who have rediscovered Human Nature. This is a development with huge implications for historians, for it overturns the anti-scientific pretensions of humanists who claim that culture is everywhere unstable, constantly subject to change and transformation.

Vervolgens probeert Hanlon een breuk met het postmodernisme en cultureel relativisme te creëren door een etiket voor een nieuw paradigma te formuleren; 'post-cultural':

The problem here is that we lack, as yet, a convenient label for studying historical behaviour in the light of the behavioural sciences. Calling this approach 'post-cultural' is not to deny that humans transmit their knowledge through education and imitation from one generation to the next, nor does it preclude the idea that the repertoire of knowledge might increase or decrease from one period or context to another. But the difficulty with a culturally-based approach is that it ignores the fact that it really is easier for humans to learn some behaviour rather than others.

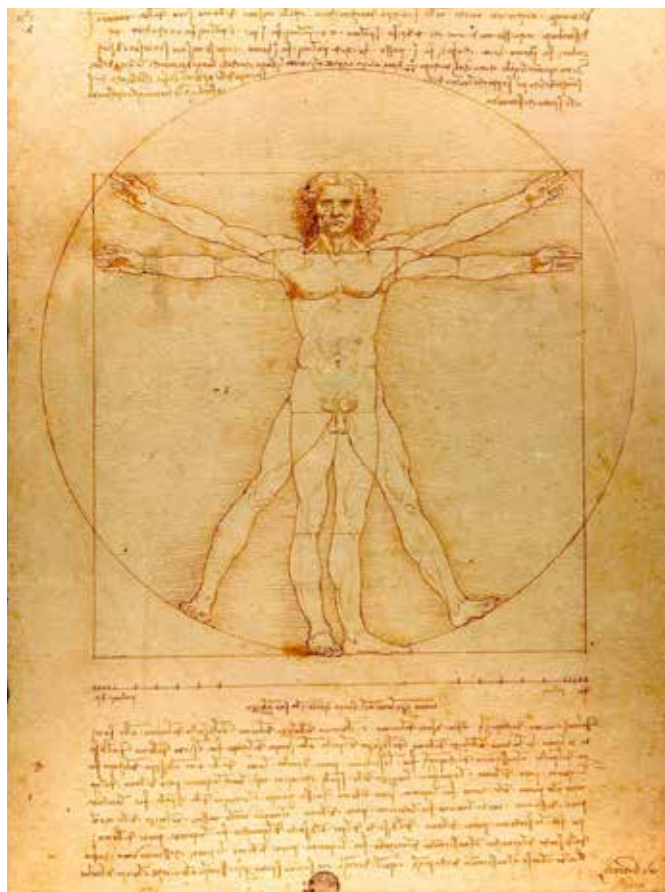
Het serieus nemen van menselijke universalia en menselijke cognitie en de implicaties hiervan voor de analyse van menselijke cultuur in het verleden brengt nog een ander aspect met zich mee. Als de menselijke cultuur zo fluide is als de postmodernisten beweren, is discontinuïteit de regel en continuïteit de uitzondering. Continuïteit van een cultureel fenomeen over een lange periode wordt echter waarschijnlijker als we uitgaan van het constant blijven van het fundament waarop menselijke cultuur wordt gebouwd: de menselijke natuur (fysiek en cognitie).

Dat is dan ook precies wat ik vond voor de Oudfriese boeteregisters: ze vertegenwoordigen een rechtspraak die gericht was op het afkopen van wraakneming door het betalen van compensatie door de dader na het toebrengen van schade aan het slachtoffer. De universalia geweld, eer, wraak en reciprociteit spelen hier de hoofdrol. Zolang er geen centrale overheid was die het ge-

weldsmonopolie naar zich toe trok, kon dit systeem blijven bestaan. Natuurlijk ontwikkelden de rechtspraak en de rechtsteksten zich. Maar ik postuleer dat de Friese boeteregisters bestaan hebben (eerst als mondeling overgeleverde teksten, later op schrift gesteld) vanaf het moment dat de eerste nieuwe Friezen in de vierde eeuw na Chr. in het Friese kustgebied neerstreken tot aan het einde van de middeleeuwen, als in Westerlauwers Friesland Albrecht van Saksen zich tot landsheer laat uitroepen en een nieuw rechtssysteem invoert. En zelfs daarna nog vinden we dit soort bepalingen - weliswaar zwaar ingekort - terug in de Saksische Ordonantie van 1504. En tegenwoordig bestaan smartengeld en letselschade nog steeds. De knoppen die er voor zorgen dat deze rechtspraak al of niet ontstaat zijn: een ontwikkelde eercultuur, geweldsmonopolie (bij burger of bij overheid) en het al of niet bestaan van een compensatiepraktijk (sommige culturen kennen deze niet, en daar is bloedwraak en uiteindelijk verzoening de enige optie die ze hebben). Er is kortom een cognitief-emotionele onderlaag die er voor zorgt dat de variatie aan menselijke cultuur wel heel groot, maar niet eindeloos is.

Daarnaast is er de onderlaag van het landschap. Met HisGis is er aan de Fryske Akademy de afgelopen decennia gebouwd aan een stuk gereedschap om de lange lijnen in de Friese (landschappelijke) geschiedenis zichtbaar te maken. Ooit begonnen om het enorme verlies aan middeleeuwse historische bronnen te compenseren dat had plaatsgevonden als gevolg van de Reformatie in 1580 en de daaropvolgende vernietiging van de kloosterarchieven en -bibliotheken, toont het op perceelsniveau de bezitsverhoudingen in het landschap: kloosterbezit, adelsbezit en het bezit van eigenerfden. De publicaties van Paul Noomen en Hans Mol tonen de oogsten van dit jarenlange onderzoeksprogramma.

Recent zijn zaken in een stroomversnelling gekomen. Door de komst van archeoloog Gilles de Langen, de voltooiingsstaat van HisGis en het bij elkaar leggen van de inzichten uit diverse disciplines wordt nu in rap tempo de geschiedenis van middeleeuws Friesland herschreven. We zijn nu beter in staat de Friese Vrijheid, die Friese autonomie gedurende de middeleeuwen, te begrijpen

3. Leonardo da Vinci, Vitruviusman, ca. 1492, pentekening.
Foto: Luc Viatour / <https://Lucnix.be>

en terug te herleiden naar zijn wortels in de vroege middeleeuwen. We zien de Friese Vrijheid nu als het behouden en intern doorontwikkelen van de oude samenlevingsstructuur van de vroegmiddeleeuwse Friezen. Dit kon plaatsvinden omdat het de Friezen telkens lukte uit de handen van het gezag van een centrale Europese overheid te blijven. De Franken hadden de Friezen nog maar net veroverd of de Vikinginvallen van de negende eeuw verstoorden dit proces. Ook krijgen we steeds beter zicht op de dragers van de Friese Vrijheid, de adel en de eigenerfde boeren, op hun onderlinge relatie en op het bezit dat de basis vormde voor hun machtspositie.

Het Friese cultuurgebied (van Sincfal tot Wezer) vormt hiermee een zeer interessante casus. Friesland was zeer welvarend en deed volop mee

met de cultuur van Noordwest-Europa. Ze waren er zelfs belangrijke dragers van in de vroege middeleeuwen toen ze met hun handel en zelf gemunt zilvergeld (de zogenaamde sceatta's) samen met de Angelsaksen de geldeconomie opnieuw op gang brachten in het Noordzeegebied. Deze inzichten worden in internationale context gedeeld en bediscussieerd. In april en september van dit jaar vonden twee internationale symposia over respectievelijk laat- en vroegmiddeleeuws Friesland plaats.

Er gloort hier zelfs een nieuw theoretisch paradigma. De weg ligt open om opnieuw te kijken naar een van de grondleggers van de Franse *Anneles*-school, Fernand Braudel (1902-1985) en de door hem ontwikkelde theorie van de 'longue durée'. Braudel zag de geschiedenis zich ontrollen in drie snelheden: de korte termijn of het eventuele, de middellange of sociaal-economische en de lange termijn. Dit is de dimensie die door het landschap wordt vertegenwoordigd: de 'geografische' of 'structurele tijd'.

Een paar jaar geleden hielden Jo Guldi en David Armitage in hun *History Manifesto* ook een pleidooi om de historische discipline te laten terugkeren tot een studie van de 'longue durée'. Het is zeer interessant om bij hen te lezen hoe in de jaren '70 en '80 historici zich afwendden van het 'grand narrative' en microhistorie gingen bedrijven: met zoveel mogelijk historisch bronmateriaal (archieven) een zo klein mogelijke periode en onderwerp bestuderen. Opnieuw toont dit voor mij aan hoezeer het postmodernisme een uiting is van een Zeitgeist die zich, dat zien we nu, te radicaal heeft afgezet tegen de periode er voor. Ook voor historici gold dat zij riskeerden zich buiten de samenleving te plaatsen door onderzoek te doen dat niet langer als relevant werd gezien.

Terug echter naar een 'longue durée 2.0'. Ik zie hier grote mogelijkheden om een nieuw paradigma te ontwikkelen dat de nieuwste inzichten uit de 'behavioural sciences', om met Gregory Hanlon te spreken, combineert met de dimensie van het landschap en de archeologie. Dit vereist nog het nodige denkwerk maar dat is niet erg. Dat is zelfs broodnodig. Hanlon en Slingerland lezen, onafhankelijk van elkaar, geesteswetenschappers de les: ze zullen harder moeten werken en zich

meer in andere takken van wetenschap moeten verdiepen om hun eigen discipline beter te kunnen bedrijven. Met de theoretische kennis van geesteswetenschappers is het in het algemeen slecht gesteld vind ik. Als ze weer serieus genomen willen worden zullen ze aan de bak moeten.

4. Postmodernisme in het denken over Friese cultuur en identiteit

Als we de inzichten die we tot nu toe hebben opgedaan gebruiken voor een analyse van de manier waarop er over de Friese cultuur en identiteit is gedacht moeten we constateren dat het postmodernistische paradigma ook hier invloed heeft gehad. De deconstructie heeft hier de vorm gekregen van het ontmaskeren van de mythe van de oeroudheid van de Friese cultuur. De nadruk is komen te liggen op de 'invented tradition'.

De term 'invented tradition' gaat terug op een bundel artikelen die onder de titel *The Invention of Tradition* werd uitgebracht door de historici Eric Hobsbawm (1917-2012) en Terence Ranger. Veel nationale tradities zijn ontstaan in de negentiende eeuw maar worden voorgesteld als veel ouder. In dit verband zijn de tegenstellingen discontinuïteit versus continuïteit en authentiek versus onecht van belang. Aangezien deze bundel in de hoogtijdagen van het postmodernisme uitkwam werd Hobsbawm's stelling geïnterpreteerd in dat kader: als een deconstructie van 'zogenaamde' oeroude tradities.

Het prototypische voorbeeld is dat van de Schotse kilt en de tartan - de kleurpatronen van de stof van de kilt die per clan verschillen. Zowel de kilt als kledingstuk als de clanspecifieke tartans zijn inderdaad respectievelijk in de achttiende en negentiende eeuw gecreëerd. Maar de kilt als kledingstuk was afgeleid van een oudere versie die de Schotten reeds droegen. De kilt was daar een modernisering van. En tartans waren voor de achttiende eeuw weliswaar niet aan clangebonden, maar wel regiospecifiek. Voor beide tradities geldt dus dat ze niet uit de lucht kwamen vallen. De 'invented tradition' valt bij uitstek in de context van de bestudering van de constructie van nationale identiteiten. Dit viel samen met de opkomst van de natiestaten in de negentiende eeuw. Eveneens in 1983 verscheen de klassieke studie

Imagined Communities van Benedict Anderson. Deze wetenschappelijke aandacht is recent geculmineerd in een twee vuistdikke delen tellende encyclopedie onder redactie van Joep Leerssen, die tegelijk op internet is gepubliceerd. Dit werk, met de titel *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe*, beschrijft hoe nationale identiteiten zijn gearticuleerd - of gecreëerd - sinds de Romantiek, die samenviel met het begin van het bouwen van natiestaten. In dit opzicht valt het onderzoek naar de Friese identiteit niet uit de toon binnen deze bredere onderzoekstraditie.

Terug naar Friesland. In 1998 verscheen *Het rode tasje van Salverda. Burgerlijk bewustzijn in de negentiende eeuw* van Goffe Jensma. Jensma is vanuit zijn functie als hoogleraar Fries en vanuit zijn betrokkenheid bij de Friese identiteit, waaraan hij ook actief vorm geeft door zijn bijdragen aan de Canon van de Friese geschiedenis en aan het bidboek voor de Culturele Hoofdstad een belangrijke actor. Ik beperk mij hier tot *Het rode tasje*, het artikel 'Kangoeroe naar kieviet' (2008), en het essay 'Plat land, diepe geschiedenis' (2010).

Voorafgaand aan wat in deze paragraaf volgt kunnen we alvast een paar centrale spanningsvelden benoemen (die overigens absoluut niet uniek zijn voor Friesland). Sinds de negentiende eeuw is er een gevoelde spanning tussen traditie of 'hoe het vroeger was' en de moderniteit, die nieuw, onbekend en potentieel ontwrichtend is voor de traditionele manier van leven. Na de grote veranderingen van de ijzeren negentiende eeuw volgde de moderniteit van het naoorlogse tijdperk. Opnieuw leek alles heel snel te veranderen en dit bracht opnieuw emotionele en culturele spanning teweeg. Parallel aan dit spanningsveld loopt de dichotomie 'echt' of 'authentiek' versus 'namaak', 'vals', 'geconstrueerd'.

Het rode tasje is expliciet geschreven als reactie op een oudere generatie Friese geschiedschrijvers, voor wie, zoals Jensma zelf zegt in zijn inleiding, 'de Friese identiteit niet een historisch gegeven is, maar als het ware in de hemel is gemaakt. [...] Er bestaat een Fries wezen, een Friese ziel, een duidelijk afgebakende Friese identiteit'. Deze identiteit was bovendien Friestalig en werd voornamelijk binnen de Friese regio bestudeerd. Tegen deze drie aspecten zet Jensma zich af door

de Friese identiteit te onderzoeken als iets dat in de negentiende eeuw gecreëerd werd, in de context van de Nederlandse nationale cultuur, en niet alleen in zijn Friestalige uitingen, maar juist ook in de Nederlandstalige.

Als kind van zijn tijd ziet Jensma de Friese cultuur als een constructie: ‘We zullen betogen dat het beeld van Friesland als een plattelandscultuur met oeroude wortels een uitvinding, een constructie is, van voornamelijk uit de Friese steden afkomstige burgerlijke intellectuelen.’ Hij beschouwt deze analyse als een bevrijding, want hij waardeert juist de dynamiek van de Friese cultuur:

de grootste kwaliteit van Friesland is naar mijn mening niet dat het door de eeuwen heen gelijk is gebleven. [...] de constante in zijn geschiedenis is veeleer dat het vanaf de late middeleeuwen als vroeg-kapitalistische samenleving tot in zijn vezels heeft leren omgaan met economische ontwikkelingen, met modeverschijnselen, met immigratie en mobiliteit, kortom met verandering en vernieuwing. De Friese plattelandssamenleving is juist niet [...] een authentieke, eeuwenoude plattelandscultuur. [...] Daarop moet geen nadruk worden gelegd, want bij ‘authenticiteit’ en ouderdom heeft Friesland aan het eind van de twintigste eeuw niets meer te winnen behalve de status van monument en museum.

Er zijn een paar opmerkelijke constante factoren in Jensma’s betoog. De musealisering waarvoor hij waarschuwt komt in zijn latere werk nog diverse keren terug.

Om dat beter in zijn context te plaatsen is het denk ik nuttig om te laten zien hoe druk het nu al ruim tien jaar is in Friesland in de discussie over identiteit. In 2005 verkocht de provincie haar Nuon-aandelen en had opeens miljoenen te verdeelen. In het kader daarvan werd het project ‘Fryske Fiersichten’ gelanceerd: burgers mochten zelf met voorstellen komen. Dat leverde veel nadenken op over de Friese identiteit en waar het heen moest. In 2006 kwam de canon van de Nederlandse geschiedenis uit. Nederland bleek toch niet zonder groot verhaal te kunnen. De canon was een correctie op een van de negatieve uitwerkingen van het postmodernisme. Friesland kon niet achterblijven

en in 2008 verscheen *De canon van de geschiedenis van Friesland* (Jensma was secretaris van de commissie). Al snel daarna begon men zich op te maken voor de kandidaatstelling van Friesland (later Leeuwarden) als culturele hoofdstad van Europa. Het bidboek dat hiervoor geschreven werd (Jensma schreef mee) was weer een ijkpunt, net als de canon dat was in de zelfdefinitie van Friesland en de Friese cultuur. Al deze ontwikkelingen leidden in de media tot de nodige discussie.

Alhoewel we dus achteraf kunnen concluderen dat Friesland sinds 2006 niet eens tijd heeft gehad om te verstoffen, is Jensma in 2010 bang voor de musealisering. Hij ziet, vooral in het essay ‘Plat land, diepe geschiedenis’, het gevaar dat de Friese cultuur in een poging authentiek te blijven het gevaar loopt onder een stolp te worden geplaatst, wat zoveel betekent als het leven eruit zuigen en de boel laten fossiliseren. Die neiging bestaat volgens Jensma omdat hij meent dat veel Friezen het idee hebben dat ze van alles kwijt zijn geraakt. De verandering die de moderne tijd veroorzaakt, maakt dat je iets van jezelf verliest. In het geval van de Friese cultuur: de taal, het landschap en de geschiedenis.

Voor Jensma is traumatisch vasthouden aan het verleden dat er niet meer is en denken in termen van verlies niet de weg die begaan moet worden. Hij concludeert zijn essay dan ook met een oproep:

De slotsom ligt wel voor de hand. Trek toch de Friese cultuur en het Friese landschap eens achter dat glas vandaan, haal het uit de stolp, ruk het uit de vitrines in het museum, maak het weer werkzaam. Benoem het verleden, leef met het verlies en doe dat in zo breed mogelijk fora. Probeer debatten te faciliteren. Verleid kunst en literatuur om het engagement met dit probleem van authenticiteit en vernieuwing te benoemen. Ga niet uit van oude partiële schema’s die Friesland in alle opzichten beperken. Provoceer de politiek en dwing haar om samenhangend beleid te voeren. Doe dat in hoe je omgaat met de inrichting van het landschap, met hoe je huizen en fabrieken bouwt en hoe je wegen aanlegt, met hoe je denkt dat mensen gelukkig kunnen leven.

In 2014 schreef Geert Mak het essay ‘Het Friese landschap: geen trauma maar een open wond’ als een reactie op ‘Plat land, diepe geschiedenis’. Mak juichte de conclusie van Jensma toe, maar plaatste kanttekeningen en bezwaren bij delen van de analyse. Die zijn in dit verband interessant.

Ten eerste onderschrijft Mak met betrekking tot het begrip identiteit, dat het, in navolging van Benedict Andersons *Imagined Communities*, om verbeelding en subjectieve beleving gaat. Maar anders dan Jensma in de geest van het postmodernisme doet, waardeert Mak het anders:

De subjectieve verbeelding, waar Jensma enigszins smalend over doet, speelt in dergelijke verbeelde gemeenschappen altijd een centrale rol. Ja, het is grotendeels verbeelding, maar het werkt wel, net zoals tradities een bindende functie hebben, en taal, en rituelen. [...] De behoefte daaraan is reëel, en moet niet worden onderschat.

Traditie is dus belangrijk, ook al is hij ‘invented’. Mak haalt columnist David Brooks van de New York Times er bij om te stellen dat een duidelijk afgebakende identiteit – dus als je ergens vandaan komt en als je bepaalde tradities vertegenwoordigt – er voor zorgt dat je ‘een stuk steviger in het leven’ staat. Op dezelfde manier breekt Mak een lans voor nostalgie:

Maar ik neem nostalgie als verschijnsel wel hoogst serieus. [...] Nostalgie heeft, anders gezegd, ook een politieke en utopische dimensie – al is die vooral gericht op het verleden. Het is een vorm van gekooid conservatisme, en met wat meer gezond conservatisme is helemaal niets mis, zeker in deze tijden.

Mak ziet de gevaren van alleen maar ontmaskeren, deconstrueren en afbreken.

Door andere auteurs is ook gewezen op het feit dat de Friese nationale identiteit in de negentiende eeuw niet uit de lucht kwam vallen en dat de vermeende creatie ervan ook niet alleen aan de burgerij kan worden toegeschreven. Ik verwijs hier niet Bertus Mulders *De miskende taaiheid fan it Frysk* en Philippus Breukers dikke studie over de *Opkomst en bloei van het Friese nationalisme, 1740-1975*.

Een pleidooi voor meer positivisme was recent te horen in een belendende discipline, namelijk die van de Friese literatuur (die deels overlapt met de cultuurgeschiedenis). De student Meindert Reitsma richtte samen met een aantal medestudenten Fries in Groningen het digitale tijdschrift en platform *Skanomodu* op, dat hij in ‘Skanomodu: in nije ympuls yn Fryslân’ uit 2015 beschrijft als ‘in platform foar in nije generaasje Friezen mei kulturele ambysje’.

Niet eerder heb ik iemand in het Friese literair-culturele veld de problematiek zo helder en duidelijk zien omschrijven. Om te beginnen het generationele aspect. Reitsma wijst op het feit dat er in Friesland geen machtswisseling heeft plaatsgevonden. De in 1971 geboren schrijver Nyk de Vries gaf in 2012 in een lezing aan dat zijn generatie niet bij de protestgeneratie van de jaren ‘60 wilde horen. Reitsma (geboren in 1994 en dus vertegenwoordiger van de generatie na Nyk de Vries): ‘Yn myn eagen hat de generaasje dêr’t Nyk de Vries diel fan útmakket de ynfloed – miskien wol bewust – oan himsels foarbygean litten. Sadwaande bliuwt dy ynfloed (foar in part) by de generaasje dêrfoar.’

Die voorafgaande generatie is die van de babyboomers en het postmodernisme. Bij Reitsma komt dezelfde kritiek terug die elders ook te vinden is: hij wijst op het overheersende sarcasme, het cynisme, en het afbrekend karakter. Dat hangt samen met het relativisme: ‘anything goes’, zonder dat daar wat tegenover gesteld wordt. Niet echt een aanlokkelijk perspectief om je bij aan te sluiten, zegt Reitsma: veel jonge Friezen haken snel af, wat tot verlies van talent leidt. Daarom stelt Reitsma daar wat tegenover: het ‘mienisme’, aansluitend op het thema van Leeuwarden-Fryslân 2018 / Kulturele Haadstêd 2018 (KH2018), ‘iepen mienskip’. Reitsma verbindt daar een interessant observatie aan:

Dat sykjen om de (nije) mienskip is in reaksje op de trochsleine postmoderne kultuer, sa’t ik sketst haw. No wurdt besocht om de kultuer mear yn it sintrum te krijen, sa ek de Fryske. De kultuer wurdt op ‘e nij itige, wat soargje kin foar fûnemintele feroarings. De mienskip wurdt hieltyd mear de kearn fan de kultuer.

Hij duidt daarmee op een democratisering van cultuur, onder andere onder invloed van de sociale media, die een grotere participatie van de bevolking faciliteren. Het maakt het daarmee tevens moeilijker voor intellectuelen – ‘skriuwers’ zegt Reitsma maar ik trek het breder – om aan de zijlijn te blijven staan. De nieuwe generatie wil dat ook niet langer: er is een vernieuwd engagement. Al deze zaken lijken me een goed tegengif tegen de negatieve uitwerkingen van het postmodernisme. Als cultuur bovendien midden in de mienskip ontstaat, wordt het ook weer steeds meer een proces in plaats van een status quo, iets onveranderlijks dat het risico loopt te verstoffen en te musealiseren. Misschien moeten we zeggen dat identiteit een werkwoord zou moeten zijn: het wordt voortdurend vormgegeven, je doet er als individu iets mee en je moet er wat voor doen.

Een vergelijkbare positieve insteek is te vinden bij Steven Sterk, die in 2017 een opiniestuk in de *Leeuwarder Courant* schreef; ‘Jo binne Fries as jo jo Fries fiele’. Zijn analyse is kort en bondig en zijn oplossing het ei van Columbus. Het stuk zit in al zijn beknoptheid ook vol met rake observaties.

Zo slaat hij in de eerste zin al de spijker op de kop: ‘It hawwen oer Fryske identiteit is in *no go area*. As jo it der yn Fryslân al ris oer hawwe, komt earst de oarloch om ‘e hoeke en wurde jo mei weromwurkjende krêft as fout yn de oarloch delset [...]’. Wat een negativiteit is er inderdaad in Friesland te vinden op dit gebied. Zo schreef de dichter Eeltsje Hettinga in 2012 een pamflet met de titel *Folksnasjonalistyske taal en retoryk achter Fryslân 2040 en KH-2018* omdat er naar eigen zeggen uit twee rapporten met Friese toekomstvisies een ‘bruine walm’ kwam. Inderdaad omdat ze probeerden de Friese identiteit te karakteriseren. Dit voorbeeld is met legio voorbeelden aan te vullen. Reitsma kreeg ook heel veel over zich heen vanuit de Friese schrijverswereld. Een positieve houding? Hoe durfde hij.

De Friese identiteit, zegt Sterk, lijkt op een gehaktbal of een stoofpotje. De ingrediënten zijn: 1) taal; 2) cultuur; 3) landschap; 4) sociale cohesie (mienskip) en 5) geschiedenis. Benedict Anderson zou het hier mee eens zijn. Deze analyse is dan ook niet zo wereldschokkend. Voor Friesland is het echter goed dat Sterk het primaat van de taal

onderuit haalt. Echt revolutionair wordt Sterk pas in zijn oplossing voor het vraagstuk wanneer je dan Fries bent? Simpel: als je je Fries voelt. Sommige nieuwkomers wonen hier nog maar net en voelen zich al Fries, terwijl anderen er al decennia wonen en zich nog steeds niet Fries voelen. Sterk gaat nog verder: ‘In Fries bûten Fryslân kin Fries wêze, in net-Fries bûten Fryslân kin Fries wêze’. En naast de Friese identiteit staan meerdere andere identiteiten, dat weten we tegenwoordig ook (‘Jo binne Fries, aaisiker, homo, frou, reedridder, Bilkert, stedsfries, om mar wat te sizzen’). Prachtig is ook hoe het actieve element er door Sterk bij wordt gehaald: ‘By eintsjebeslút is de diskusje oer “bisto in Fries” in fraach ast derby hearre wolst en ast dêr wat foar oer hast’. Weer mienskip dus in de zin van sociale cohesie en het met elkaar doen.

Aan het einde van deze paragraaf kunnen we concluderen dat het postmodernisme in Friesland in een gematigde vorm is omarmd. Waarschijnlijk, maar daar is nog geen onderzoek naar gedaan, werd het hier ook wat later gerecipieerd. Dat concludeert Huub Mous althans voor het modernisme in de kunst in *De Fries die in de toekomst sprong*. Maar ook het mainstream postmodernisme dat in Friesland is neergeslagen, met zijn relativerende houding van cynisme en ‘anything goes’ heeft zijn effect niet gemist op een jonge generatie cultureel geëngageerde Friezen, die nu hun handen van de culturele wereld aftrekken.

Het meest schadelijke effect heeft het postmodernisme nog gehad op het denken over de Friese identiteit. Daarin is niet veel verschil te constateren met hoe het debat over identiteit in de rest van Nederland is verlopen, maar de Friese identiteit is door zijn omvang en positie veel kwetsbaarder dan de Nederlandse. De schade is dus groter.

We kunnen dus stellen dat deconstructie die leidt tot een nihilistische, relativiserende ontmaskering een uitingsvorm van postmodernisme is. Als de analyse daar bij blijft wordt niemand er beter van. Beter is het te contextualiseren en in geval van cultuur en identiteit te laten zien dat het een voortdurend proces is. In die identiteit zal de loop van de geschiedenis zijn effect hebben, en zullen er nieuwe elementen en nieuwe wendingen aan gegeven zijn, maar tegelijkertijd moet er bij een analyse ervan oog zijn voor de ‘longue durée’, de

elementen die eeuwenlang onveranderd blijven.

5. Friese identiteit en mienskip na 2018

Voor Friesland en de Friese identiteit is KH2018 een zeer belangrijke mijlpaal, ik heb het al gezegd. Het thema ‘iepen mienskip’ vind ik zeer gelukkig gekozen. Hierboven zagen we dat Meindert Reitsma er alvast een voorsprong op nam met zijn ‘mienisme’, een positief en bevlogen cultureel veld waarin Friese identiteit niet iets verdachts is dat gedeconstrueerd moet worden, maar juist gecreëerd en onderzocht moet worden. Het spanningsveld dat in de term zelf zit – open versus gesloten – is potentieel heel sterk. Daarvoor moeten we even een uitstapje maken naar de Chinese, Taoïstische filosofie. Het grote verschil tussen de filosofie uit het Westen en die uit het Oosten is namelijk dat yin en yang weliswaar tegengesteld zijn, maar elkaar ook aanvullen en nodig hebben. Toen de Deense quantumfysicus Niels Bohr in 1947 in de Deense Orde van de Olifant werd opgenomen koos hij als wapenschild het yin-yangsymbool en als wapenspreuk *Contraria sunt complementa* ‘tegenstellingen zijn complementair’. In die zin kan ‘iepen mienskip’ verder ontwikkeld worden tot een ijzersterk concept waarmee de Friezen met vertrouwen de toekomst tegemoet kunnen treden.

Die toekomst herbergt uitdagingen op twee terreinen. Ten eerste: hoe maken we de regio duurzaam en leefbaar? En ten tweede: hoe gebruik je de Friese identiteit om het welbevinden van de mensen te verhogen? Hoe zorg je dat het niet iets problematisch is, maar iets waar ze zich prettig bij voelen, en iets dat ze helpt om ‘een stuk steviger in het leven’ te staan?

Ik wil heel kort stilstaan bij dat eerste aspect. Wie de informatieve documentaireserie *Tegenlicht* van de VPRO volgt, kan bijna niet anders dan inzien hoe vaak de vernieuwingen die daar worden behandeld heel goed in Friesland toepasbaar zouden zijn. Friesland is de perfecte maat en heeft de perfecte eigenschappen voor heel veel van dit soort technische en maatschappelijke vernieuwingen. En gelukkig gebeurt dat ook deels al. Ik noem hier de successen van Circulair Friesland, een uniek initiatief dat overheid, bedrijfsleven en diverse instellingen bij elkaar brengt om de circulai-

re economie te versnellen. Een tweede voorbeeld. De nieuwe Campus Fryslân, de universitaire vestiging van de RUG in Leeuwarden biedt een unieke bachelor aan, die door Campus Fryslân *ex nihilo* ontwikkeld is: ‘Global Responsibility & Leadership’. Met als uitgangspunt de zeventien doelen voor duurzame ontwikkeling van de VN zetten ze een interdisciplinaire studie neer die mensen opleidt om lokale oplossingen te vinden voor globale problemen (onder het adagium ‘think globally, act locally’).

Ik wil drie zaken noemen die nog niet het onderwerp van discussie zijn. Ten eerste geld. Het lijkt mij dat Friesland serieus moet gaan nadenken over een lokale munt. Er is op dit moment geen noodplan voor wat er gebeurt als de Dollar en/of de Euro valt, en dat is op zijn zachtst gezegd onverstandig. Experimenten met lokale munten zijn tegenwoordig legio. Zelfs Groningen schijnt het al te doen. Het is vreemd dat de Friezen, die toch na de val van het Romeinse Rijk in het gebied rond de Noordzee het geldwezen weer op poten hebben gezet met hun zilveren sceatta’s, hier niets mee doen. Vorig jaar bescheven Jan Ybema en ik hoe historicus en uitgever Lykele Jansma hier in de jaren ‘80 mee geëxperimenteerd heeft.

Mijn tweede suggestie ligt op het gebied van de identiteit, en wel op dat van het e-burgerschap. Estland heeft sinds een aantal jaar het E-citizenship ingevoerd. Men kan digitaal burger worden van Estland en op grond hiervan een bedrijf oprichten, bankzaken regelen, etc. Door een vertegenwoordiger van Estland werd het tijdens een documentaire ook uitgelegd als een aandeel in Estland, een uiting van je vertrouwen in Estland. Is dit niet, gezien al die Friezen om utens, een uitgelezen kans voor Friesland? Ik zie hier veel potentie.

Als Friesland ten derde nog iets aan het welzijn van de mensheid, dus wereldwijd, wil bijdragen, dan zou ik een warm pleidooi willen houden voor het thema vrijheid. Als we de krachten moeten benoemen die nodig zijn om ons als mensheid de toekomst in loodsden, dan behoort vrijheid tot de allerbelangrijkste. Laat Friesland het thema vrijheid omarmen. Geen land ter wereld heeft zo’n lange vrijheidstraditie als Friesland. De middeleeuwse Friese Vrijheid was een vroege vorm van

democratie die echt wel heel uniek was.

Ten slotte terug naar de Friese identiteit. Het meeste is al gezegd, dus ik sluit af met enkele algemene observaties. Een (nationale) identiteit kan gezien worden als de culturele pendant van een zelfbeeld. Dat verandert ook tijdens het leven van een individu, net zoals een identiteit kan veranderen. Het is uit psychologisch onderzoek bekend dat mensen hun eigen levensverhaal (deels zelfs onbewust) aanpassen en herschrijven. Ontzeg mensen dus niet zich prettig te voelen bij hun identiteit. Dat leidt alleen maar tot spanning en ongewenste tegenreacties.

Daarmee komen we bij datgene waar de mensen bang voor zijn die nationalisme, een sterke identiteit, en misschien zelfs – nee toch – trots zijn op je eigen identiteit wantrouwen: dat je je beter zou voelen of superieur aan de ander. Nederland heeft een sterke traditie van politieke correctheid. Wie hier eens wakker geschud wil worden leze het boek *Correct* van Herman Vuijsje. Wat is dan de remedie tegen het spook van het superioriteitsgevoel, discriminatie en noem alle gevaren maar op? Universele menselijke waarden en dialoog. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens ligt er al sinds 1948. Ik denk dat Friesland voor deze problematiek de ‘Goldilocks zone’ of Goudhaartjegebied is. De Friezen zijn genoeg Nederlander om ook behept te zijn met politiek correcte gevoelens en tegelijk zijn ze trots op hun Friese identiteit. Ik voorzie gouden tijden voor de iepen mienskip.

Literatuur

- Anderson, B., *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (1983; revised edition; Londen en New York 1991).
- Boer, R. de, ‘Drietal spookschrijvers leidt genderstudies om de tuin met wetenschappelijke nepartikelen over “hondenverkrachting” en “fat studies”’, *De Volkskrant* (5.10.2018).
- Boghossian, P., en J. Lindsay (onder de pseudoniemen Jamie Lindsay en Peter Boyd), ‘The conceptual penis as a social construct’, *Cogent Social Sciences* (2017), 3: 1330439.
- Boudry, M., (onder het pseudoniem Robert A. Maundy), ‘The Paradoxes of Darwinian Disorder. Towards an Ontological Reaffirmation of Order and Transcendence’, *The Future of Creation Order. Program book Christian Philosophy Conference 2011* (Amsterdam 2011).
- Breuker, Ph., *Opkomst en bloei van het Friese nationalisme, 1740-1875* (Leeuwarden 2014).
- Broer, T., ‘Hoe zelfcensuur het academische debat op de helling zet’, *Vrij Nederland* (4.5.2018). (<https://www.vn.nl/zelfcensuur-het-academische-debat/>)
- Broer, T., en T. Luimes, ‘Nederland is een safe space voor witte mensen’, *Vrij Nederland* (30.5.2018). (<https://www.vn.nl/social-justice-warriors/>)
- Brouwer, E.J., *Archeologie van een houding. Nederlandse identiteit in de Friesche Volksalmanak 1836-1899*. Estrikken 73 (Groningen 1998).
- Brown, D.E., *Human Universals* (New York 1991).
- Crenshaw, K., ‘Demarginalizing the intersection of race and sex: a Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics’, *University of Chicago Legal Forum. Special issue Feminism in the Law: Theory, Practice and Criticism* (1989), 139-168.
- Gruijter, W. de, ‘Hoe de babyboomers een wereld vol zombies creëerden’, *Joop* (31 oktober 2016). (<https://joop.bnnvara.nl/opinies/hoe-babyboomers-wereld-zombies-creerden>)
- Guldi, J., en D. Armitage, *The History Manifesto* (Cambridge 2014).
- Hanlon, G., ‘The Decline of Violence in the West: From Cultural to Post-Cultural History’, *English Historical Review* CXXVIII 531 (2013), 367-400.
- Hettinga, E., *Folksnasjonalistyske taal en retoryk achter Fryslân 2040 en KH-2018*. Perio-Pamflet 1 (Leeuwarden 2012).
- Hobsbawm, E., en T. Ranger (red.), *The Invention of Tradition* (Cambridge 1983).
- Jensma, G., *Het rode tasje van Salverda. Burgerlijk bewustzijn en Friese identiteit in de negentiende eeuw*. Fryske histoaryske rige 16 (Leeuwarden 1998).
- Jensma, G., ‘Kangoeroe naast Kieviet. Over beeldvorming in overdracht van Friese cultuur en geschiedenis’, *It Beaken* 70 (2008) 1/2, 23-40.
- Jensma, G., ‘Plat land, diepe geschiedenis, Friesland als trauma’, *De Vrije Fries* 90 (2010), 207-222.
- Jonker, E., *De geesteswetenschappelijke carroussel. Een nieuwe ronde in het debat over wetenschap, cultuur en politiek* (Amsterdam 2006).
- Leerssen, J. (red.), *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe* (Amsterdam 2018). (<https://ernie.uva.nl/viewer>)
- Looper, B., *Hier ligt de zee. Over taal, kunst, land-schap en Friese identiteit* (Gorredijk 2017).
- Luyendijk, J., *Kunnen we praten* (Amsterdam 2017).
- Mak, G., ‘Het Friese landschap: geen trauma maar een open wond’, *De Vrije Fries* 94 (2014), 9-18.
- Mous, H., *De Fries die in de toekomst sprong. Fries Modernisme in de jaren zestig* (Leeuwarden 2016).
- Mulder, B., *De miskende taaiheid fan it Frysk* (Leeuwarden 2007).
- Nijdam, H., *Lichaam, eer en recht in middeleeuws Friesland. Een studie naar de Oudfriese boete-registers* (Hilversum 2008).
- Nijdam, H., ‘Belichaamde eer, wraak en vete. Een historisch- en cognitief-antropologische benadering’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 123 (2010), 192-207.
- Nijdam, H., ‘Indigenous Or Universal? A Comparative Perspective On Medieval (Frisian) Compensation Law’, in: P. Andersen et al. (red.), *How Nordic are the Nordic Laws? Ten years after. Proceedings of the Tenth Carlsberg Conference on Medieval Legal History 2013* (Kopenhagen 2014), 161-181.
- Nijdam, H., ‘A Comparison of the Injury Tariffs in the Early Kentish and the Frisian Law Codes’, in: J. Hines and N. Ijssennagger (eds.), *Frisians and their North Sea Neighbours. From the Fifth Century to the Viking Age* (The Boydell Press, Woodbridge 2017), 223-242.
- Nijdam, J.A., en J. Ybema, ‘Het Friese geld van Lykele Jansma’, *Fryslân. Historisch Tijdschrift* 23/4 (2017), 14-17.
- Noomen, P.N., *De stinzen in middeleeuws Friesland en hun bewoners* (Hilversum 2009).
- Pinker, S., *The Blank Slate. The Modern Denial of Human Nature* (Londen etc. 2002).
- Pluckrose, H., ‘How French “Intellectuals” Ruined the West: Postmodernism and Its Impact, Explained’, *Areo Magazine* (27.3.2017). (<https://areomagazine.com/2017/03/27/how-french-intellectuals-ruined-the-west-postmodernism-and-its-impact-explained/>)
- Pluckrose, H., ‘No, Postmodernism is Not Dead (and Other Misconceptions)’, *Areo Magazine* (7.2.2018). (<https://areomagazine.com/2018/02/07/no-postmodernism-is-not-dead-and-other-misconceptions/>)
- Pluckrose, H., J.A. Lindsay en P. Boghossian ‘Academic Grievance Studies and the Corruption of Scholarship’, *Areo Magazine* (2.10.2018). (<https://areomagazine.com/2018/10/02/academic-grievance-studies-and-the-corruption-of-scholarship/>)
- Reitsma, M., ‘Skanomodu: in nije ympuls yn Fryslân. De opkomst fan in nije generaasje jonge Friezen’, in: T. Oppewal et al. (red.), *Fryslân en de wrâld 2.0. Jonge Friezen mei kulturele ambysjes* (Leeuwarden 2015), 61-72.
- Slingerland, E.G., *What science offers the humanities. Integrating Body and Culture* (Cambridge 2008).
- Sokal, A.D. en J. Bricmont, *Intellectueel bedrog. Postmodernisme, wetenschap en antiwetenschap* (Breda 1999).
- Sterk, S., ‘Jo binne Fries as jo jo Fries fiele’, *Leeuwarder Courant* (26.01.2017), 18.